

ФОНОВІ ЗНАННЯ Й УСТАЛЕНІ ЗООФРАЗЕМНІ УТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (51)

УДК 811.161.2'373.2 423

DOI: 10.24144/2663-6840/2024.1(51).125-131

Романченко А. Фонові знання й усталені зоофраземні утворення в українській мові; кількість бібліографічних джерел – 8; мови українська, англійська.

Анотація. Всебічне вивчення зоофраземіки можливе лише тоді, коли будуть досліджені всі її ланки і складники в сукупності їхніх взаємозв'язків. В україністиці анімалістичні фраземи ще не стали об'єктом системного пошуку у сфері їхньої продуктивності, високої частотності, контекстного функціонування, семантичної та структурно-граматичної різноманітності, значного конотативного потенціалу, хоча деякі його аспекти вже знайшли своє відображення на сторінках наукової літератури. Порівняння й метафоричні утворення, пов'язані з назвам тварин – це застигли образи стародавнього життя народу, тісно пов'язані з живою природою і домашнім побутом. Кожний образ є носієм сутнісних ознак фраземи.

Питання про подібності й відмінності, характерні для переносних значень слів-зооназв і усталених одиниць, до складу яких вони входять, досить складне через необхідність установлення причини семантичного закріплення первісного джерела образу. Під останнім розуміємо сукупність образного використання зооназв у складі прислів'їв, приказок, фразеологізмів і в самостійних переносних значеннях. До вивчення фонових знань можна підійти шляхом дослідження конотативних ознак як додаткової до основного значення інформації у вигляді образних асоціацій, пов'язаних із тим чи тим словом і знаходиться на периферії його смислової структури. Конотативні ознаки або асоціативні семи входять до складу фонового знання носіїв певної мови як взаємного (немовного) знання реалій комунікантів, покладеного в основу мовного спілкування.

Під фоновими знаннями, які ввійшли у лінгвістику порівняно недавно, нині розуміють взаємне (нелінгвістичне) знання реалій комунікантами, що є основою мовного спілкування. У статті пропонується розширити поняття фонових знань, залучивши в нього сукупність образних асоціацій, пов'язаних із уживанням мовної одиниці і закріплених у свідомості мовців переносно-образних усталених метафоричних використань значень слів. Фонові знання – це також закріплені мовою асоціації, які супроводжують процеси комунікації. Оскільки поняття фонових знань міцно ввійшло нині в мовознавство, то їх можна вивчати як аспекти спілкування паралінгвістичного характеру.

Ключові слова: фонові знання, зоофраземні утворення, образні асоціації, символічні значення, метафоричність, паралінгвістика, зооназви.

Формулювання проблеми. Дослідження процесу закріплення образного змісту за словом і усталеною фразею може бути покладено в основу класифікації типів семантичних закріплень. Така класифікація викликає зацікавленість із точки зору паралінгвістики. Уже сам відбір предметів і явищ-образів, реалізованих у мові упродовж багатьох поколінь, відхиляє завісу таємниці багатьох етапів історичного розвитку народу, його національної культури, духовності й культури. Крім того, дослідження конотативних уживань групи лексем у денотативному й конотативному значеннях дає змогу простежити і шляхи семантичних перетворень.

Докладний аналіз образних асоціацій, що виникають у словах-аналогах різних мов, дають змогу встановити послідовні кореляції між лінгвістичними чинниками. Проте необхідно зауважити, що незалежно від того, дією якого чинника викликана специфіка образного утворення, вона стосується особливості певної мови, культурної традиції та входить до складу фонових знань носіїв конкретної мови.

Завдання статті – установити зовнішні (паралінгвістичні) і внутрішні (лінгвістичні) чинники, що зумовили різновиди переносного використання назв тварин і усталених одиниць із цими найменуваннями, визначити універсальні а специфічні диференційні ознаки, покладені в основу переносно-образних значень зооназв. Для цього було використане групування матеріалу за семантичними полями й мікрополями. Це уможливило просте-

жити принципи й закономірності структуризації лексики при первісній номінації та образного переосмислення фраз при вторинній. Основні методи в представленій науковій розвідці – описовий та порівняльно-зіставний.

Аналіз досліджень. В україністиці анімалістичні фраземи ще не стали об'єктом системного пошуку у сфері їхньої продуктивності, високої частотності, контекстного функціонування, семантичної та структурно-граматичної різноманітності, значного конотативного потенціалу, хоча деякі його аспекти вже знайшли своє відображення на сторінках наукової літератури [Див., напр.: Бойко 1989; Валуєва 1996; Романченко 2020; Коваленко 2020; Венжинович, Полюжин 2022; Шуленок 2023 та ін.]. Порівняння й метафоричні утворення, пов'язані з назвами тварин, – це застигли образи стародавнього життя народу, тісно пов'язані з живою природою і домашнім побутом. Кожний образ є носієм сутнісних ознак фраземи.

Мета запропонованого у статті дослідження полягає у наведенні прикладів структурованого лексемного інвентаря в семантичному полі назв тварин, проведенні меж семантичного діапазону лексем, простеженні взаємозв'язку переносно-образних значень одиниць різного типу.

Вивчення цього кола питань здійснено на матеріалі аналізу прислів'їв, приказок, фразем і слів у переносно-образних символічних значеннях. Комплексне вивчення усталених одиниць різного

типу дає змогу простежити їхню системність, що виникла внаслідок вторинної образної номінації та розкрити нові відтінки значення самих зооназв та різних усталених словосполучень, до складу яких вони входять. Зауважимо, що під вторинною номінацією мається на увазі використання в мові номінативних засобів у новій для них функції найменування. Фраземні одиниці, прислів'я, приказки і слова в переносних символічних значеннях як результати вторинної образної та непрямой номінації, викликають у свідомості мовців образні асоціації, що перетинаються. Вивчення в межах одного дослідження прислів'їв, фразем і слів в умовно-символічних значеннях уможливило чіткіше визначення семантики усталених словесних комплексів. Образність при цьому виступає алегоричністю й метафоричністю в широкому розумінні слова. Спільний розгляд усталених словесних комплексів різного структурного типу та слів в умовно-символічних значеннях засвідчує і той факт, що багато фразеологічно зумовлених значень слів як усталених одиниць мають тенденцію переходити в умовно-символічні значення лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Зоофраземи легко вступають в асоціативні зв'язки, набувають метафоричних функцій, на їхній основі виникає стійке переносне значення. Одночасно вони мають достатньо розвинуту символіку, яка вже давно стала традиційною. Примітним є й те, що символи багатозначні, вони перетинаються з оказіональними вживаннями і тому їх не завжди легко розшифрувати. Семантичне поле назв тварин є сприятливим матеріалом, що дозволяє досліджувати цілу низку проблем як власне лінгвістики, так і паралінгвістики.

Особливості образного використання назв тварин чіткіше простежуються в паралінгвістичних дослідженнях, що добре видно на прикладі метафоричного вживання зоолексеми *баран* в українській мові як у складі усталених словосполучень (прислів'їв, приказок, фразем) так і в умовно-сим-

волічному вживанні для характеристики дурної, нетямущої, безвольної й упертої людини, напр.: *дивитися як баран на нові ворота; бараняча шапка на баранячій голові; пуста голова – баранові рідня, дурний як божий баран.*

Крім наведеного значення, ця назва вживається для характеристики впертої людини: *уперся як баран у сіно.* Лексема *баран* також використовується для характеристики неосвіченої людини, напр., *як баран в аптеці розуміється.* *Баран* в укр. мові може також використовуватися у значенні *необразливої, покірної* людини, яка за певних обставин може стати *злою*, навіть *лютою* і *метливою*, напр., *і баран буцне як зачепиш.*

Зауважимо, що в різних мовах образні характеристики нерідко прямо протилежні. Так, в українській мові сова – символ мудрості, напр., *сова знає де кури ночують*, у той час як носії англійської мови вважають сову *хижим птахом із короткими вухами* [OALD, с. 907]. Про інтелект тут не йдеться.

В українській мові лексема *сова* теж наділена й негативним забарвленням, напр.: *яка сова така й пісня; подібний як сова на яструба; у сови погані совенята; сова не родить сокола, а такого ж чорта як сама; видно сокола по польоту, а сову по погляду; не бачить сова яка сама.*

У стародавніх єгиптян сова була символом вічної ночі, смерті через нічний спосіб життя, неприємний голос, кошачі очі, відразливий зовнішній вигляд. У сучасній українській мові узуально закріпленими носіями негативної конотації можуть бути: віслук, кобила, теля, свиня, баран, кіт, собака, курка, курча, ворона, вівця та ін. Тому вивчення семантичної закріпленості має велике значення для лексикографічної практики та розв'язання назрілих проблем системності значень слова. Виділення семантично прихованих ознак, закріплених за прислів'ями, приказками і фраземами, важливе для логічно правильного розміщення одиниць у словниковій статті. До них належать:

Кінь –	великий роботячий швидкий	коняча доза; працюй як <u>коняка</u> , а їж як Рябко; згаяного часу і конем не доженеш.
Кобила –	груба велика швидка норовиста дурна безсовісна	здорова як <u>кобила</u> ; здорова як нагайська <u>кобила</u> ; яку важко приборкувати; розумна як Федькова <u>кобила</u> ; сон рябої кобили; кобиляча голова дурніша за курячу; соромно як тій <u>кобилі</u> , що воза перекинула; не тільки <u>кобилі</u> не вір, не вір і <u>кобилячій</u> голові; хоч знайдеш на дорозі, та ще таки загнуждай, не вір <u>кобилі</u> в дорозі, бо серед болота скине; жінці не вір у домі, а <u>кобилі</u> в дорозі; безсовісна кобила; вівса <u>шкапа</u> не з'їла, так і віз.
Жеребець –	шкапа грубий сміх	іржати наче <u>жеребець</u> на стайні.
Бик –	упертий сильний здоровий метушливий ненажерливий	уперся як <u>бик</u> ; <u>бичиться</u> , здоровий як <u>бик</u> ; молодик; як <u>бик</u> ; ганя як куций <u>бик</u> (по череді); наївсь як <u>бик</u> , порпався як смик і голоден як собака.
Бугай –	ревучий розлучений	гуде як <u>бугай</u> у болоті; ревнув як бугай; роздрочились мов <u>бугаї</u> .

Віл –	повільний безвідмовний покірливий трудівник сильний, здоровий великий інтенсифікатор	їхати як <u>волами</u> ; швидкій як <u>віл</u> у плузі; <u>волом</u> зайця не доженеш; мовчки як <u>віл</u> робить; похнюпившись; захекався як <u>віл</u> ; у борозні; працює як чорний віл; працює як віл у ярмі; дужий як <u>віл</u> ; сила воляча, а розум курячий; багато хіть як у <u>вола</u> , а сила як у комара; слово вилетить горобцем, а вернеться волом; сьогодні хоч цілого <u>вола</u> з’їж, а завтра захочеться; <u>вола</u> б з’їв; що написано пером, того не виволочиш <u>волом</u> ;
	ненажерливий	їсть за вола, а робить за комара; допавсь як <u>віл</u> до корита; допався як <u>віл</u> до браги;
Корова –	упертий товста здорова	уперся як <u>віл</u> у нові ворота; затявся у <u>волову</u> шкуру. жінка хоч <u>корова</u> аби здорова; будьте здорові як бурі <u>корови</u> , а я буду пити як черкеський бик; будьмо здорові як сірі корови, а наш бик і так звик; будьмо здорові як наші <u>корови</u> ;
	ревуча джерело прибутку	ревіти як <u>корова</u> ; дійна <u>корова</u> .
Теля –	дурне	витріщив очі як <u>теля</u> на нові ворота; розуміється як <u>теля</u> на пирогах; рушив розумом як здохле <u>теля</u> хвостом;
	ласкаве слабе	боже <u>теля</u> ; <u>телячі</u> ніжності; ласкаве <u>телятко</u> дві матері ссе; <u>телят</u> боїться, а воли краде; трясеться як молоде <u>теля</u> ; дай боже нашому <u>теляті</u> вовка піймати; із <u>телячим</u> хвостом у вовки не суйся;
	ліниве некрасиве	працює гірш <u>теляти</u> ; чорноброва як руде <u>теля</u> ; гарно як <u>теляті</u> в мішку; оце вирядились як <u>теля</u> вродилося, лисе й згине.
Вівця –	покірна боягузлива	мов <u>вівця</u> ; овеча натура; хто стає <u>вівцею</u> , того вовк з’їсть; як <u>овечка</u> не скаже ні словечка; хто стає <u>вівцею</u> , того стрижуть; молодець проти <u>овець</u> , а проти молодця і сам <u>вівця</u> ;
	дурна сліпо наслідувати лагідний невинний	дурна як овечка, не скаже ні словечка; дурний як <u>вівця</u> ; куди баран, туди і вівця; куди одна <u>вівця</u> , туди і вся отара; <u>ягня</u> ; <u>ягня</u> .
Козел –	дурний упертий злий	витріщив очі як <u>козел</u> на нові ворота; упертий як <u>козел</u> ; сердитий та надутий <u>козлові</u> рідня;
	ненажерливий	такий сторож з вовка при вівцях, як із <u>козла</u> (кози) при капусті.
Цап –	упертий незграбний злий	упертий як <u>цап</u> ; танцює як <u>цап</u> на льоду; бійся <u>цапа</u> спереду, коня ззаду, а хитрої людини з усіх боків;
	рухливий	стриба як <u>цап</u> на городі.
Коза –	жвава спритна рухлива короткий	стрибати як коза; коли б кізка не скакала, то би ніжки не зламала; скаче як коза; у нього розуму як у кози хвоста; щоб тобі віку як у кози хвіст; стільки правди як у кози хвоста; колись і в нашої кози хвіст виросте.
Кролик –	піддослідна істота людина з червоними очима	піддослідний <u>кролик</u> ; очі мов у <u>кроля</u> червоні.
Свиня –	брудна, неохайна ненажерлива	<u>свиню</u> святи, а вона у грязюку лізе; їме як пани, а накидали як свині; унадився як <u>свиня</u> в моркву; знає <u>свиня</u> моркву; грошей і <u>свині</u> не їдять; зарікалась <u>свиня</u> їсти, біжить, коли троє лежать – вона всіх трьох і з’їла; бали точать, а <u>свині</u> в ріні; посади <u>свиню</u> за стіл, вона з ратиці на стіл; кума з кумою тири-тири, а <u>свині</u> моркву порили; <u>свиня</u> не вірує в бога, тільки в великого стога; нарепкався як <u>свиня</u> браги;
	груба нахабна, безсовісна	язиком – «ось я», а на ділі <u>свиня</u> ; свиня свинею і пропаде; на людях Ілля, а вдома свиня; <u>свиня</u> полудня не знає; куме Андрею, не будьте <u>свинею</u> , коли вас люди величають, ти йому по-свійськи, а він по-свинськи, голосок дзвенячий, а совість <u>свиняча</u> ; із панами, зі <u>свинями</u> не знайся; хоч і <u>по-свинське</u> зате здорово; свинка й жінка один мають норів;

	людина нижчого походження	загордилась <u>свиня</u> , що об панський тин чухалась; побралися <u>свиня</u> з пастухом; якби не був <u>свинюватий</u> , то б не був багатий; <u>свиня</u> в наритниках, теж уже й кінь; зі <u>свинячим</u> писком та в пшеничне тісто; не рівняйся <u>свиня</u> до коня коли шерсть не така; великої кошари <u>свиня</u> хороша;
	некрасива	хороша як <u>свиня</u> в порощу; гарна як <u>свиня</u> в дощ; красива як <u>свиня</u> сива; така складна як <u>свиня</u> в дощ; коли <u>свиня</u> в болоті, то мовить, що красна;
	криклива	кургиче як <u>свиня</u> в дощ;
	неосвічена	не мечить бісеру перед <u>свиньми</u> ; кидати перли перед <u>свиньми</u> ;
	обмежена	розумітися як <u>свиня</u> в апельсинах;
	дурний	дурний як сто свиней;
	простуватий	простий як <u>свиня</u> , а лукавий як гадюка;
	упертий	упертий гірше свині; уперта як <u>свиня</u> ; хитрий як чорт, дурний як ворона, а впертий як свиня;
	любитель полежати	барложитися як <u>свиня</u> в солоді; валяється як свиня в барлозі; свиня в барлозі, а птах у дорозі;
	скалити зуби	вищирив зуби як париста свиня.
Кнур –	товстий	кнур.
Кабан –	грубий, товстий	<u>кабалюга</u> , <u>кабанкуватий</u> ; мов <u>кабани</u> чудовані-пихаті, пузаті.
Порося –	крикливе	пищить (квилить, кувіка), як <u>порося</u> в дощ; співає як <u>порося</u> в тину;
	метушливий	крутиться як сите <u>порося</u> ; мордується як жирне <u>порося</u> ;
	безсовісний	у нього совісті як у шолудливого <u>поросяти</u> .
Собака –	поганий	<u>собаці</u> <u>собача</u> і честь, злий (сердитий) як <u>собака</u> спотайна рве; такий як <u>собака</u> у сні; потайного <u>собаки</u> гірш треба боятись як підла <u>собака</u> нишком рве; мов <u>собака</u> спідтишка; потайна собака; добрий би був чоловік та <u>собаками</u> підшитий; пошився в <u>собачу</u> шкуру; ти ходиш у <u>песій</u> шкурі; великого роду, а <u>песького</u> коду; під лихий час і кум за собаку; слова твої з маслечком, а совість собача;
	злий	хитрий як <u>собака</u> ; хитрує як <u>собака</u> за вечерею; виляє як <u>собака</u> ;
	підлий	облесливий як <u>собака</u> ;
	безсовісний	важке, жалюгідне, безпросвітне життя
	хитрий	доля приймацька – доля <u>собацька</u> , життя як <u>собаці</u> на перелазі (на прив'язі); гарне життя як собаці на прив'язі; безрідному бурлаці як <u>собаці</u> ; така вже вдача <u>собача</u> ; життя <u>собаче</u> , зате слава козака; знання козацьке, а життя <u>собацьке</u> ; така честь як <u>собаці</u> в ярмарок; або всюди ганяють, або хазяїн до воза прив'яже; пропав як <u>собака</u> в ярмарку; зав'язнути як собака в тину; вилаяв як <u>собаку</u> ; вмер як <u>собака</u> , а жив як <u>пес</u> ;
	важке, жалюгідне, безпросвітне життя	собачий холод; голодний як собака; обмок як вовк, обкис як лис, голодний як <u>собака</u> ; втомився як <u>собака</u> ;
	інтенсифікатор	<u>собаки</u> заклажались та хвостів позбувались; мани <u>собаку</u> , маючи кияку; гризуться як <u>собаки</u> за кістку; свої собаки поїлися; де <u>пси</u> кусаються, нехай чужі не мішаються; їсть <u>пес</u> <u>пса</u> , коли нема барана; <u>собаку</u> проти шерсті не гладь, бо вкусить; борода як у <u>пса</u> , а зуби як у <u>собаки</u> ;
	забіякуватий	великий як ломака, а дурний як <u>собака</u> ; дивиться як <u>собака</u> на висівки; дурний <u>собака</u> і на хазяїна бреше;
	дурний	багач як <u>собака</u> ; на своєму лежить, а хвіст перекинув на чуже; так хапає як собака рве; важко вирвати як псові з зубів; ласий як <u>собака</u> з легкої руки; коню, собаці та жінці не вір; бреше як (рябий, рудий) собака; бреше як попова <u>собака</u> ; вдача <u>собача</u> : не брехне, то й не дихне; не вір собаці, бо вкусить;
	зажерливий, ненажерливий	у <u>собачу</u> рись; як собака по хаті;
	брехливий	моторний, як <u>собака</u> чорний;
	швидкий	чоловік не посіє, не розсипавши, а собака не з'їсть, не покачавши; не з'їсть <u>собака</u> калача як не покача; невмивака – попова <u>собака</u> ;
	рухливий	як на собаці (присохне);
	неакуратний	старий як собака.
	живучий	Пес –
	старий	поганий, злий, підлий псові очей продав, а чортіві душу запродав; ти йому даєш вівса, а він дивиться на тебе як на <u>пса</u> ; <u>пес</u> шолудивий; не сподівайся дяки від прибудної <u>псяки</u> ;
	важке, жалюгідне	жив як пес, а загинув як собака;
	безпросвітне життя	вилаяв як <u>собаку</u> ;
	нахабний	пусти <u>пса</u> під стіл, а він дереться на стіл;

	жадібний	важко вирвати як <u>псові</u> з зубів;
	брехливий	не вір попові як <u>псові</u> ; продав пса за лиса.
Сірко –	безсовісний, метушливий, брехливий	У <u>Сірка</u> очей позичив та й байдуже ганя; як <u>Сірко</u> у ярмарку бреше; як <u>Сірко</u> на прив'язі.
Цуцик –	плаксивий замерзлий	скиглить, мов кривий <u>цуцик</u> ; замерз як <u>цуцик</u> .
Сука –	жінка легкої поведінки (лайл.)	
Кіт –	гурман пустун	чує кіт, де сало лежить; добрався як кіт до сала; вліз <u>кіт</u> на сало та й кричить «Мало»; ласий як <u>кіт</u> на ковбаси; дивиться як <u>кіт</u> на сало; ховається як кіт із салом; старий <u>кіт</u> , а масло любить; як кіт на мишу накинувся; відсадив його як <u>кота</u> від сала; ловить як <u>кіт</u> шпака; манить як <u>кота</u> мишкою.
	забіякуватий	не помиряться як два <u>коти</u> над салом; два <u>коти</u> в однім салі не помиряться; брати – що <u>коти</u> ; погризуться й помиряться;
	метушливий дурний блудливий тихо ходить швидко бігати	носьється як <u>кіт</u> із оселедцем; великий як світ, а дурний як <u>кіт</u> ; лякливий як заєць, а шкідливий як <u>кіт</u> ; іти тихо як <u>кіт</u> ; бігати як кіт угорений.
Кішка –	гурман пустун лицемір невдячна	захотіли від <u>кішки</u> оладків – вона сама до них ласа; лякливий як заєць, а шкідливий як <u>кішка</u> ; улесливий чоловік схожий на кішку: спереду ласкає, а ззаду кусає; чим більше <u>кішку</u> гладиш, тим вона вище горб підіймає.
Кошеня –	маленьке кволе	кошеня; не задержує.
Півень –	зарозумілий забіякуватий	ходити (виступати) <u>півнем</u> ; і півень на своєму смітті гордий; півень, пускати <u>півня</u> .
Курка –	дурна	ах ти, пришиблена <u>курка</u> ; нема з тебе толку і за <u>курку</u> ; не маєш у голові толку за дурну <u>курку</u> ;
	слаба метушлива ненажерлива безвольна, нерішуча нерозбірливий почерк близькозора погана пам'ять	це тая Солоха, що <u>кури</u> полоха; тепер її і <u>кури</u> заклюють; носьється як <u>курка</u> з яйцем; кому що, а <u>курці</u> просо; голодній <u>курці</u> просо на думці; мокра <u>курка</u> ; писати як курка лапою; писати як курка дряпа;
Квочка –	метушлива сердита	заклопотався як <u>квочка</u> коло курчат; надута як (мов, наче) <u>квочка</u> на дощ.
Курча –	молода наївна дівчина	курча.
Гуска –	гордий	несе свою голову як гуска.
Індик –	пихатий чванливий червоний	надувся як індик; індичиться; ходить як переяславський <u>індик</u> ; червоний як індик.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити й описати представлений розподіл зоолексемних ознак, характерний для назв живих істот в українській мові. Так, ознака «дурість» знаходить відображення в характеристиці *осла, кобили, курки, корови, теляти, свині, барана, козла, кошеня, вівці, кози, собаки, ворони*. Неосвіченість, обмеженість передається назвами *свині і теляти*. Упертість – назвами *свині, кози, теляти, барана, осла*. Сердечність, дратівливість – назвами *сича і квочки*, розлюченість – *бугая*, працьовитість – *вола і коня*, гурманство й ненажерливість – назвами *свині, бика, собаки, вола і кота*. Безсовісність, невдячність,

підлість, злість простежується в характеристиці *пса, собаки, щеняти, гадюки, вовка (вовчиці)*. Покірність асоціюється із назвами *вівці та ягняти*. «Сліпе наслідування» знаходить відображення у таких зоолексемах: *свиня, корова, кобила, кошеня, собака, горобець, кіт, заєць, жаба*. Ознаки: «слабкий», «боягузливий», «ніжний», «безвольний» знаходимо в таких зооназвах, як *баран, вівця, теля, свиня, курка, заєць*. Балакливість усоблюється з *воронами і сороками*. Бруд і нечистоплотність міцно закріпилися за усталеними висловами з назвами *свиня, собака, вівця і баран*, невинність – за *ягням*. Новизну, недосвідченість, молодість пов'язуємо із

зооназвою *курча*. Значення ‘товстий’ та ‘широкий’ зустрічаємо у фраземах із такими назвами: *кабан, кабанюга, кнур, корова, кобила*.

Простодушність і наївність асоціюється із зооназвами *свиня, кінь*. Зарозумілість, важливість і самовпевненість відображені у стійких висловах із назвами *півень, гуска, кобила та індик*. Потворність передається фразеологізмами із зоолексемами *свиня, собака, сова, теля, гуси, кошеня*. Хитрість і лицемірство – у фраземах із назвами *собака, вовк, кішка й лис*. «Забіякуватість» – *собака, пес та півень*. Важке, жалюгідне життя знаходить відображення в зооназвах: *собака, пес, миша, порося*

і *курка*. Ловелас нагадує *кота, а моторна, спритна, жвава, швидка і рухлива людина уподібнюється до кози, собаки, мухи, риби, поросяти, в'юна, сороки*. «Сила», «здоров'я» і «міць» – як у *бика, кобили, лося, вола, тура*.

Повільність співвідноситься з *волом, черепахою, ведмедем та раком*, а неповторність, незграбність – із *цапом*. Ознака ‘метушливість’ пов'язана з такими назвами, як *кіт, порося, вівця, собака, в'юн та курка*, а ознака ‘ласкавий і смирний’ – із *телям*.

Найширшим обсягом характеристик наділена лексема *собака* як така, що найближче зорієнтована на людину.

Література

1. Бойко В.М. Структурно-граматична характеристика ад'єктивних фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Мовознавство*. 1989. № 3. С. 50–54.
2. Валуєва І.В. Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом у парадигматиці та синтагматиці (на матеріалі англомовних текстів ХХ століття. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1996. 15 с.
3. Венжинович Н., Полужин І. Теоретичні засади вивчення зоофразем в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. На пошану Івана Чендея (до 100-річчя з дня народження). 2022. Вип. 1(47). С. 216–224.
4. Коваленко Н.Д. Фразеотвірний потенціал номенів півень, когут. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 16, т. 2. С. 50–54.
5. Романченко А. Ядро, центр та периферія українських фразеологізмів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 2(44). С. 299–303.
6. Шуленок О.С. Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості. Дис. ... докт. філософії. Київ. 2023. 257 с.
7. OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://cfl.com.ua/ru/english/dictionaries/explanatory-dictionaries/9780194798488-oxford-advanced-learners-dictionary-oald-10th-edition-paperback-with-1-years-access-to-both-premium-online-and-app/>
8. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://checkitout.com.ua/ua/p432218200-contemporary-english-6th.html>

References

1. Boiko V.M. (1989) Strukturno-hramatychna kharakterystyka adiektyvnykh frazeolohichnykh odynts z animalistychnym komponentom [Structural and grammatical characteristics of adjectival phraseological units with an animalistic component]. *Movoznavstvo*. № 3. S. 50–54 [in Ukrainian].
2. Valuiyeva I.V. (1996) Porivnialne doslidzhennia frazeolohichnykh odynts iz zoosemichnym komponentom u paradyhmatytsi ta syntahmatytsi (na materialy anhlomovnykh tekstiv XX stolittia [A comparative study of phraseological units with a zoosemic component in paradigmatics and syntagmatics (based on the material of English Language texts of the 20th century)]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Odesa. 15 s. [in Ukrainian].
3. Venzhynovych N., Poliuzhyn I. (2022) Teoretychni zasady vyvchennia zoofrazem v anhliiskii ta ukrainskii movakh [Theoretical foundations of zoophrase studies in English and Ukrainian languages]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Na poshanu Ivana Chendeia (do 100-richchia z dnia narodzhennia). Vyp. 1(47). S. 216–224 [in Ukrainian].
4. Kovalenko N.D. (2020) Frazeotvirnyi potentsial nomeniv piven, kohut [Phrase-opening potential of the nouns cock, rooster]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vyp. 16, t. 2. S. 50–54 [in Ukrainian].
5. Romanchenko A. (2020) Yadro, tsentr ta peryferiia ukrainskykh frazeolohizmiv [Core, center and periphery of Ukrainian phraseological units]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 2(44). S. 299–303 [in Ukrainian].
6. Shulenko O.S. (2023) Frazeolohizmy z komponentom-ornitonomenom u suchasni ukrainskii movi: strukturno-semantychni i etnolinhvistychni osoblyvosti [Phraseologisms with an ornithonomen component in the modern Ukrainian language: structural-semantic and ethno-linguistic features]. Dys. ... dokt. filosofii. Kyiv. 257 s. [in Ukrainian].
7. OALD – Oxford Advanced Learners Dictionary. URL: <https://cfl.com.ua/ru/english/dictionaries/explanatory-dictionaries/9780194798488-oxford-advanced-learners-dictionary-oald-10th-edition-paperback-with-1-years-access-to-both-premium-online-and-app/> [in English].
8. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://checkitout.com.ua/ua/p432218200-contemporary-english-6th.html> [in English].

BACKGROUND KNOWLEDGE AND ESTABLISHED ZOOPHRASAL FORMATIONS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. A comprehensive study of zoophrasemics is possible only when all its links and components in the totality of their interrelationships are investigated. In Ukrainian studies, animalistic phrasemes have not yet become the object of a systematic search in the field of their productivity, high frequency, contextual functioning, semantic and structural-grammatical diversity, significant connotative potential, although some of its aspects have already been reflected in the pages of scientific literature. Comparisons and metaphorical formations associated with the names of animals are frozen images of the ancient life of the people, closely related to living nature and domestic life. Each image is a carrier of essential features of the phraseme.

The problem of similarities and differences, characteristic of the figurative meanings of zoonames and the established units of which they are a part, is rather complicated due to the need to establish the reason for the semantic fixation of the original source of the image. The latter refers to a set of figurative use of zoonames as part of proverbs, sayings, phraseological units and in independent figurative meanings. The study of background knowledge can be approached by studying connotative features as information additional to the main meaning in the form of figurative associations associated with this or that word and located on the periphery of its semantic structure. Connotative signs or associative signs are part of the background knowledge of the speakers of a certain language, as a mutual (non-linguistic) knowledge of the realities of communicants, which is the basis of language communication.

Background knowledge, which entered linguistics relatively recently, is now considered mutual (non-linguistic) knowledge of realities by communicators, which is the basis of language communication. The article proposes to expand the concept of background knowledge by including in it a set of figurative associations associated with the use of a linguistic unit and fixed in the minds of speakers of figurative and established metaphorical uses of words. Background knowledge is also language-fixed associations that accompany communication processes. Since the concept of background knowledge is firmly embedded in linguistics and the methodology of teaching foreign languages today, they can be studied as aspects of communication of a paralinguistic nature.

Keywords: background knowledge, zoophrasal formations, figurative associations, symbolic meanings, metaphoricality, paralinguistics, zoonames.

© Романченко А., 2024 р.

Алла Романченко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова; apromanchenko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6870-2429>

Alla Romanchenko – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian language and language training of foreigners of I.I. Mechnikov Odesa National University; apromanchenko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6870-2429>